

"Mahiyet-i beşerde pek ince bir ip, insanın vücudunda şuurlu bir kıl, şahsın kitabında bir elif kıymetinde ve miktarında olan ene'nin iki vechi vardır. Biri hayra bakar. Bu vecihle yalnız kabil-i feyizdir, fâil değildir. Diğer vechi ise şerre..." izah?

"Mahiyet-i beşerde pek ince bir ip, insanın vücudunda şuurlu bir kıl, şahsın kitabında bir elif kıymetinde ve miktarında olan "Ene"nin iki vechi vardır."

İnsandaki benlik duygusu, yani kendi varlığına konulan maddî ve manevî cihazlara sahip çıkarak "benim elim, benim gözüm, benim aklım, benim hafızam" deme özelliği, bir önceki cümlede mevhum ve farazî olarak nitelendirilmişti. Burada da bir bakıma o manayı desteklemek üzere üç ayrı teşbih yapılıyor:

- İnsanın mahiyeti, akıl, kalb, hafıza, hayal, vicdan, sevme, korkma gibi nice latifelerden dokunmuş bir haliya benzetilirse, "ene" o halının ince bir ipi olur.
- İnsanın ruhunu bir bütün olarak düşünürsek, "ene" o vücutta şuurlu bir kıl gibidir.
- İnsan mahiyetini bir kitap olarak kabul ettiğimizde ise "ene" "bir elif kıymetinde ve miktarında"dır.

"Biri hayra bakar. Bu vecihle yalnız kabil-i feyizdir, fâil değildir. Diğer vechi ise şerre bakar. Bu vecihle kendisini fâil bilir."

Kabil-i feyz; "feyzi kabul eden, feyzi kabul etmeye elverişli" manasına geliyor. Mesela, güneşin ışığı bir aynaya feyzini verir, ama bir taş o feyzi kabul edecek durumda değildir. İnsan, İlahi isimlerin her birinden feyiz alacak bir mahiyette yaratılmıştır.

Cansız varlıklarda Cenâb-ı Hakk'ın Hâlık ismi tecelli eder, ama Rezzak ismi, Basir ismi, Semi' ismi, Şâfi ismi gibi nice isimler tecelli etmez. Çünkü onlar bu tecellileri kabul edecek bir istidada sahip değildirler. İnsan ise, yaratılışı itibarıyla bütün bu tecellileri kabul eder.

Öte yandan, insan kendi iradesiyle yaptığı hayırlı işlerle de yine bazı isimlere mazhar olur. Mesela, tıp ilmini tahsil ederek birçok hastaların tedavisine vesile olan bir doktor, Şâfi isminin tecellisinden ayrı bir feyiz, ayrı bir şeref kazanır. Ancak, şunu da çok iyi bilir ki, “Benim istidadım tıp tahsili yapmaya kabil bir şekilde yaratıldı da ben bu noktaya geldim. İnsandan başka hiçbir canlı türünden doktor çıkmamaktadır.” Böyle düşünmekle kabil-i feyz olduğuna şükreder, ancak fail olmadığını, şifayı ancak Allah’ın verdiğini de unutmaz.

İnsanlar, işledikleri bütün hayırları, kazandıkları bütün servetleri, tahsil ettikleri bütün ilimleri böyle değerlendirmelidirler.

Şerlerde durum farklıdır. Çünkü kulunun şer işlemesine Allah’ın rızası yoktur. Kader risalesinde belirtildiği gibi seyyiyeyi yani kötülükleri, günahları nefis istemektedir. Hayrı da şerri de yaratan Allah, şerlere yönelen, iradesini o istikamette kullanan kullarında şerri yaratır ve o kullar o şerlerin faili olurlar.

Bütün günahlar ve isyanlar şer olduğu gibi, yaptığı bir hayrı kendi nefisine isnat etmek, “Onu ben yaptım.” diyerek kibirlenmek de şerrin bir başka türüdür.